

Iskušenja demokratije u Srbiji

Autor: **Dragoljub Mićunović**, Fondacija Centar za demokratiju

Kad govorimo o demokratiji, trebalo bi da uzmemo u obzir činjenicu da je, usled velike upotrebe, reč *demokratija* u opasnosti da postane suviše „opšta reč“, bezobalni pojam, koji brojnim relativizacijama postaje konceptualno neodređen i analitički nedovoljno koristan. Ali, svrha ovog teksta nije problematizovanje *pojma demokratije*, pogotovo ne da ga različitim značenjima toliko relativizuje i možda na kraju, sumorno zaključi da „demokratije uvek ima i nema“.

U ovom tekstu pod demokratijom ću podrazumevati samo „društveni poredak, koji je zasnovan na *slobodi i jednakosti*, na *vladavini prava* i poštovanju prihvaćenih *procedura*, u kojima su slobodna *javna rasprava i tajno glasanje* najvažnije“.

Ovde će biti reč uglavnom o *iskušenju*, pod čim podrazumevam „pokušaj da se odgovori na izazov“. Prvo iskušenje demokratije Srbija je imala još u *Prvom srpskom ustanku*, već samim izlaskom na istorijsku scenu oslobođenih seljaka, u prvim godinama nakon *Francuske revolucije*. Ovo pominjem ne da bih izlaganje usmerio ka istoriji, već zbog toga što su ti *prvi* koraci ostavili pečat na političke i kulturne obrasce u srpskom društvu, koji su se u raznim vidovima ponavljali i obnavljali.

Budući pod „turskom vladavinom“ više vekova, u kojoj su *svi*, kao „pokoreni narod“, bili *jednaki u bespravlj*u, srpski seljaci su sa osvojenom *nacionalnom* slobodom doneli i snažno *osećanje egalitarnosti*.

Lišeni sećanja na *feudalno društvo*, iz koga su bili isključeni, bez iskustva u društvu hijerarhijski uređenom, na naslednim pravima i privilegijama zasnovanom, njihov obespravljeni „demokratski egalitarizam“ bio je *anarhičan* i sklon nepoštovanju „zakonske“ regulative i stručne kompetencije.

Ovaj političko-kulturni obrazac obeležio je istoriju srpske demokratije.

Istorija se „poigrala“ sa Srbima, kao sa većinom malih naroda, pa su geopolitički uslovi, poput sukoba imperijalnih sila uticali na njihovu istoriju. Polet ustaničke Srbije impresionirao je romantičarsku Evropu, Rusija je ratom obuzdavala Tursku. Ali Napoleonova najezda na Rusiju i sklapanje mira Rusije i Turske u tim uslovima, izazvali su brzi krah ustaničke Srbije.

Napoleonov poraz u Rusiji i na Vaterlou izmenio je geopolitičku konstelaciju i Srbija je „Drugim ustanom“ 1815. dobila skromnu autonomiju pod turskim vazalstvom, koju je postepeno proširivala pod vođstvom Miloša Obrenovića, koji je obezbedio sebi naslednu kneževsku titulu, na uštrb demokratskih prava građana. Kad se Srbija našla pred novim „iskušenjem demokratije“, pobunila se protiv despotije knjaza *Miloša*, primoravši ga da 1835. prihvati „demokratski ustav“ koji je po ugledu na francuski revolucionarni Ustav iz 1791. sačinio Dimitrije Davidović. U to vreme demokratski ustav nije imala ni jedna imperija u Evropi, ni Rusija ni Turska ni Austrija, pa nije čudo da je bio na snazi samo dve nedelje u maloj Srbiji.

Tokom celog 19. veka i kad je postala nezavisna država, kneževina i kraljevina suočavala se sa učestalim bunama inspirisanim demokratskim potencijalom, koji je bio inspirisan „anarhičnim egalitarizmom“.

Dvadeseti vek sa malim i velikim svetskim ratovima, porodio je brojne diktature, ali i podstrek demokratiji da se univerzalizuje i brojnim ustanovama obezbedi.

Nove geopolitičke konstelacije i velike ideologije donele su brojne i raznovrsne političke sisteme sa osloncem na demokratske vrednosti i njihovim ignorisanjem. I Jugoslavija, u kojoj je bila Srbija, prošla je kroz turbulentni istorijski period. Najduže je trajao „samoupravni socijalizam“, koji je oživeo sindrom anarhičnog egalitarizma.

Pola veka *samoupravljanja*, koje se uklopilo u ovu političku kulturu, samo je učvrstilo postojeći obrazac, koji smatram važnom preprekom učvršćenja demokratije u Srbiji.

Drugo obeležje „srpske demokratije“ je *deficit autoriteta prava*. Vlast, moć i novac su se lako nametali kao dominantni autoriteti jer je *pravo* bilo slabo.

„Slobodarstvo“ se iscrpljivalo u borbi protiv „strane dominacije“ i stranih nasrtaja na državnu i nacionalnu slobodu, ostajući nemoćno pred domaćim moćnicima i diktatorima.

Savremena demokratija u Srbiji, nastala slomom totalitarne vlasti, morala je da se bori, kako sa istorijskim nasleđem, tako i sa dramatičnim preokretom dominantnih vrednosti u društvu.

Kao „tranziciona demokratija“ ona je suočena sa brojnim iskušenjima: raspadom države, uz građanske ratove i izolaciju; slomom i zatim sporim oporavkom ekonomije, u kojoj se dramatično menja opsežnom privatizacijom *svojinski titular*.

Prelaskom od totalitarnog, jednopartijskog sistema u politički pluralizam, nastala je nova uloga društvenih institucija, inverzija vrednosnog sistema, socijalno raslojavanje i pojava novih bogataša. Zbog velikog zaostajanja nametnuto je ubrzano razvijanje, a svaka brzina ostavlja tragove preskakanja.

Šta u postojećim uslovima može da se učini za razvoj i učvršćenje demokratije?

Pre svega uklanjati najveće nedostatke, a to su siromaštvo, ekonomska nerazvijenost, nepismenost (bukvalna i funkcionalna), pravna nesigurnost, korupcija, politički populizam, nacionalističko mitotvorstvo, nasilje u porodici i društvu.

Šta na idejnom planu usporava razvoj demokratije?

Verovatno to što demokratija nema dovoljno „prijatelja“ u Srbiji. Za dobru državu potrebni su dobri građani, kaže Aristotel, ali dodaje da „nema dobrih građana bez dobre države“. To nije začarani krug, mogu se odmah stvarati dobri građani i graditi dobra država. Dovoljno je samo znati da jedno bez drugoga ne može.

Mnogi bi građani želeli bolju državu, ali mnogo ih je manje koji su spremni da budu „dobri građani“. To pre svega znači da aktivno učestvuju u javnom, društvenom i političkom životu, imajući pred očima napredak zajednice.

Svako društvo se suočava sa borbom *tradicije i inovacije*. Tradicionalni i moderni pogled na svet se stalno sudaraju, prošlost i budućnost se otimaju za pažnju i usmerenost građana. U Srbiji je ta borba ispoljena kroz aktiviranje *reformi* na jednoj strani i otporu tradicije i sklonosti *restauraciji*, na drugoj strani.

Ovaj sukob se pojavljuje kao ideološki, kulturni i često institucionalni.

Na idejnom planu kao sukob *nacionalizma*, koji se manifestuje u raznim formama i intenzitetima, od poziva na „nacionalno jedinstvo“ i „očuvanje tradicija“, ali i restauriranje tradicionalnih ustanova, ekspanziju uticaja crkve, pa sve do ekstremnog šovinizma i nacionalne netrpeljivosti. Mada jedan deo nacionalističkih ideologa zadržava „liberalnu retoriku“ i privrženost vladavini prava.

Na drugoj strani, nalazi se spektar demokratskih, socijaldemokratskih i liberalnih partija i grupa, koje su privržene idealima demokratije, evropskim integracijama i modernizaciji ekonomskog i političkog života.

Ova grupa je sklona „modernoj državnosti“, bez ulaženja u diskusiju šta se pod tim podrazumeva.

U vremenu globalizacije ekonomskog života, političko-državnih integracija, informacijskog društva, mnogi pojmovi državne samobitnosti, kao *suverenitet*, ekonomski *identitet*, ekonomski državni prostor ili *nacionalno tržište*, menjaju značenja.

Ove tendencije, ukrštene sa tradicionalističkom zatvorenosti i okamenjenosti, izazivaju velike potrese u glavama ljudi i društvu u celini.

Ako se i za ove tenzije i sukobe pronađu demokratska rešenja i ako *tolerancija* i nenasilje prevladaju, Srbija ima šanse, uprkos velikim iskušenjima, da se brzo demokratski razvija.

Analiza je izrađena u okviru projekta „Mladi Balkana za Evropu“ („Regional Youth Compact for Europe“).

Ova analiza je sačinjena uz finansijsku podršku Evropske unije. Njen sadržaj je isključiva odgovornost Fondacije Centar za demokratiju, i ne odražava nužno stavove Evropske unije.

Mišljenja izražena u ovoj analizi ne predstavljaju nužno stavove Balkanskog fonda za demokratiju, Nemačkog Maršalovog fonda Sjedinjenih Američkih Država, USAID-a ili Vlade Sjedinjenih Američkih Država.